

HET GEWEST UITGETEST I

THEORIEËN EN MODELLEN VOOR DE REGIONALE GESCHIEDENIS

pim kooij

Drs. P. Kooij is wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep Economische en Sociale Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen.

probleemstelling

Regionale geschiedenis is in mijn ogen een nog wat provinciale wetenschap. Nu kan dat aan mij liggen. Ik ben in de eerste plaats stadshistoricus en kan dus door lokale myopie een wat beperkt zicht op verder gelegen ontwikkelingen gekregen hebben. Maar toch durf ik wel te stellen, dat de theorievorming binnen de regionale geschiedenis een heel eind is achtergebleven bij die in de stadsgeschiedenis. Het lijkt er soms wel op, dat ieder onderzoek waarvan het terrein niet al te ruim bemeten is, tot de regionale geschiedenis wordt gerekend. Ook de stadsgeschiedenis heeft zo'n fase gehad waarin alles wat binnen steden gebeurde "urban history" werd genoemd. (1) Tegenwoordig wordt die aanduiding gelukkig steeds meer uitsluitend gebruikt wanneer de stedelijke ruimte op een of andere wijze actief "meespeelt". Voor de regionale geschiedenis zou iets vergelijkbaars moeten gelden.

Dat ik steeds een vergelijking maak met de stadsgeschiedenis is geen toeval of bedrijfsblindheid. Stadsgeschiedenis en regionale geschiedenis kunnen qua object samenvallen maar ook kan de lokale geschiedenis gezien worden als een verbijzondering van de regionale. Ze kunnen zelfs als elkaars tegenpool beschouwd worden. Dit is afhankelijk van de definiering. In het nu volgende gedeelte zullen deze verschillende mogelijkheden wat verder worden uitgewerkt. Daarbij zal worden nagegaan in hoeverre de theoretische verworvenheden van de stadsgeschiedenis ook bruikbaar zijn voor de regionale. In samenhang hiermee zal worden aangegeven in hoeverre de voornaamste leveranciers van theoretische concepten aan de "urban history", de economie en de geografie, ook voor de regionale geschiedenis bruikbare theorieën in huis hebben.

de regionale studies van de école des annales

Het is niet zo gebruikelijk de regionale en lokale geschiedenis congruent te verklaren. Een aantal hierboven geventileerde opmerkingen zou daarmee dan zelfs in de lucht komen te hangen. Meestal wordt onder een regio toch wel een wat groter gebied verstaan waarin zich één of meerdere steden en dorpen bevinden. De trendsetter voor het aanleggen van deze schaal is de Annalen-school geweest. De volgelingen van Febvre, Bloch en Braudel en daarmee niet door vriendschap maar wel door aanpak verbonden onderzoekers hebben een aantal prachtige studies geschreven waarin sociaaleconomische en soms ook wel politieke factoren hecht met elkaar zijn verbonden. De demografische ontwikkelingen, die op steeds geavanceerder wijze werden onderzocht, dienden bij deze integratie als onderbouw.

Er is hier geen ruimte om een representatief overzicht van dit soort werken te geven. (2) Als voorbeeld worden hier drie studies genoemd: Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730* (1960), Emm. le Roy Ladurie, *Les paysans du languedoc* (1966) en J.C. Perrot, *Genèse d'une ville moderne, Caen au XVIIIe siècle* (1974). Deze titels zijn niet bij toeval gekozen. Behalve dat het hier gaat om zeer toonaangevende werken, zijn zij tevens re-

presentatief voor de drie wijzen waarop binnen de Annales lokaal/regionaal onderzoek verricht wordt. In de studie van Perrot voert het urbane element de boventoon, terwijl dit bij le Roy het rurale is. De titel van het boek van Goubert geeft aan, dat het hierin gaat om een nevenschikking van beide aspecten.

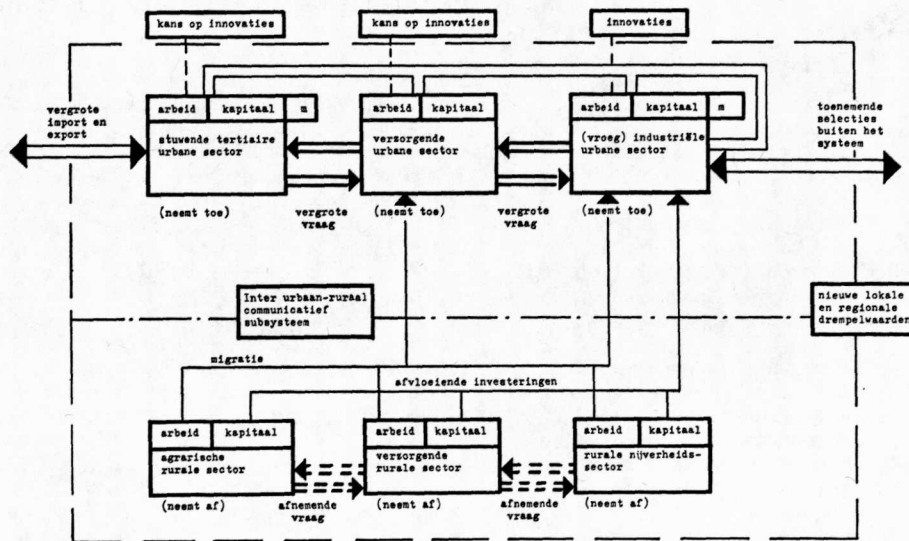
Opmerkelijk is, dat de école des Annales zelf voorbijgaat aan deze verschillen. In een artikel over lokale geschiedenis noemt Goubert de stedelijke studies in één adem met die welke een groter gebied bestrijken. (3) Omdat men bij de Annales de zeggingskracht die van een goed uitgevoerd onderzoek uitgaat belangrijker acht dan een strak geformuleerde theorie, is dit wel begrijpelijk. De praktijk van het onderzoek is in alle gevallen ongeveer dezelfde geweest. Maar voor een beschouwing van de verhouding stad - platteland maakt het wel degelijk uit waar het brandpunt gelegd wordt. Het scheelt nogal of het platteland bekeken wordt vanuit een stedelijk oogpunt dan wel de stad met een rurale blik. En een gelijktijdige beschouwing van beide elementen levert weer een ander beeld op. In het eerste geval wordt het de stad omringende gebied primair gezien als leverancier van grondstoffen, voedsel en arbeidskrachten. In de tweede optiek krijgt de regulerende werking die vanuit de stad wordt uitgeoefend - van vraagdeterminanten tot verordeningen - meer aandacht. Bij een gelijktijdige beschouwing van stad en platteland, wordt als vanzelf de interdependentie van beide gebieden meer benadrukt.

In theorie kan dit tot drie soorten totaal verschillende studies leiden maar dit is in de Franse historiografie toch eigenlijk niet gebeurd. Uiteraard zijn er duidelijke accentverschillen te bespeuren maar het element van onderlinge afhankelijkheid is wel steeds aanwezig. Doordat de onderzoekers zich niet in de stad of in een hutje op de hei hebben opgesloten, hebben de meeste regionale studies ook iets locaals en de lokale studies iets regionaals, zonder dat beide aspecten overigens samenvallen. Een uitzondering moet gemaakt worden voor de kwantitatief getinte sociaalhistorische stratificatiestudies à la Thernstrom. (4) Deze zijn vrijwel altijd in een stedelijk kader geplaatst, dat overigens naar de visie van een stadshistoricus niet veel voorstelt, omdat het ruimtelijk element hierin meestal veel te neutraal is gehouden. (5)

de verhouding stad-platteland in de urban history

In de Britse en vooral in de Amerikaanse urban history is de verhouding stad-platteland veel meer geëxpliciteerd. In een andere studie heb ik aangegeven, dat het platteland daarin heel concreet figureert hetzij als antithese, hetzij als complement van de stad. (6) De antithese gedachte is vooral aanwezig in mentaal-culturele of wat oudere sociologisch getinte werken. De stad fungeert dan, ik chargeer hier even, als het centrum van kwaad en verrotting, creator van onrust en individuele problematiek, die het gelukkige leven op het arcadische platteland bedreigt. Het complementaire karakter van stad en platteland wordt vooral benadrukt door historici uit de economische hoek. Zij laten zich hierbij inspireren door regionaal-economen en geografen. Met name binnen de geografie zijn zo langzamerhand honderden

Fig 1. Het model van Hoekveld

Uit: G. Hoekveld, "Maatschappijhistorische modellen stad-platteland" (zie verder noot 7) p. 41.

theoretische studies aan deze problematiek gewijd. Voor een nadere evaluatie verwijs ik naar het uiterst instructieve artikel van G. Hoekveld over deze materie. (7) Ik volsta hier met de weergave van een door Hoekveld ontworpen voorbeeldmodel, dat naar mijn mening net zo verduidelijkend is als tientallen pagina's tekst. (8) Modellen werken vooral zo verhelderend omdat zij de onderzoekers dwingen veronderstelde verbanden te expliciteren, terwijl deze bovendien rekenschap moeten geven van de theorieën door welke zij zich bij de constructie ervan hebben laten leiden.

Het afgebeelde model heeft betrekking op de periode van vroegindustriële ontwikkeling, stel Nederland omstreeks 1860, en is gebaseerd op theorieën van economische groei. Dit verklaart, dat de politieke ontwikkeling er een ondergeschikte rol in speelt. Hierop duidt slechts m van macht. Maar dit is uiteraard met behulp van andere theorieën te corrigeren. Het model zal daar wel ingewikkelder van worden en dus "realistischer" maar dit is voor het nu beoogde demonstratieeffect nog niet nodig.

Onder het communicatief subsysteem wordt verstaan een complex van migratie, vervoer, verkeer en de uitwisseling van ideeën. Investeringsin hierin zullen de bestaande drempelwaarden, waaronder ook begrepen worden culturele verschillen en politieke barrières, doen plaatsmaken voor nieuwe. De ontwikkeling van dit communicatief subsysteem mag niet als gegeven beschouwd worden maar dient heel grondig te worden uitgezocht. Daartoe zijn gelukkig mogelijkheden aanwezig. Met name de migratie is met behulp van bevolkingsregisters en registers van vestiging en vertrek heel goed te reconstrueren, althans voor de 19e en 20e eeuw. Ook de ontwikkeling van het vervoer en verkeer kan binnen dit kader op zinvolle wijze onderzocht worden. Juist op dit terrein, dat doorkruist wordt door tramfreaks en spoorwegfanaten kan enige ordening beslist geen kwaad. Het is verheugend, dat aan dit onderwerp in 1982 een maatschappijgeschiedenisconferentie gewijd zal worden. Hopelijk zal deze nieuwe inzichten opleveren.

netwerken

De groei van het communicatief subsysteem vormt naar mijn mening de kern van het urbanisatieproces. (9) Stromen goederen, mensen, impulsen, innovaties, wegen, spoorlijnen, telefoonverbindingen, machtcircuits etc. vormen als het ware een netwerk van tastbare en onzichtbare verbindingen. In dit netwerk doen zich op bepaalde punten verdichtingen voor op multifunctionele centrale plaatsen: de steden. Deze steden hebben een bepaalde uitstraling naar de omliggende gebieden: het platteland en oefenen hierop tevens een bepaalde aantrekkingskracht uit. In de volgende figuren is zo'n netwerk schematisch weergegeven.

Figuur 2 omvat een model van een netwerk in het platte vlak. Het is gebaseerd op de eerste, uit 1933 daterende, centrale plaatsentheorie van de geograaf W. Christaller. (10) Diens ordeningskader was de tertiaire sector, zodat het in dit model om dienstencentra gaat. De meeste centrale voorzieningen: ziekenhuizen, scholen, banken, winkels, markten etc. zijn in de hoofdstad gesitueerd. De reikwijdte hiervan is weergegeven als een zeshoek. Op de hoekpunten hiervan liggen de steden van het tweede plan, waarvan het verzorgingsgebied veel kleiner is. Daarbinnen liggen dan nog de derde- en vierderangs centrale plaatsen met hun ommeland.

In feite vertoont dit systeem een bepaalde hiërarchie. Deze is gevisualiseerd in figuur 3. Daarin komen ook de verbindingslijnen tussen de steden onderling voor, die in het vorige model niet expliciet zijn aangegeven omdat de daar gehanteerde ordeningscriteria daartoe geen aanleiding gaven. De neergaande lijnen verbeelden de diffusie van innovaties. Nieuwe producten en ideeën vinden hun oorsprong meestal in een hoofdstad, die ze soms importeert uit een ander stedensysteem. Vandaaruit vinden ze dan hun weg naar lager geklasseerde centrale plaatsen, die ze dan "horizontaal" en "vertikaal" verder distribueren. De wijze waarop dit gebeurt is ook aangeduid in figuur 1 waar de steden in dit verband de actieve rol spelen. Goederenstromen vertonen ook vaak dit beeld maar dan vice versa omdat hoofdsteden, die meestal tevens ha-

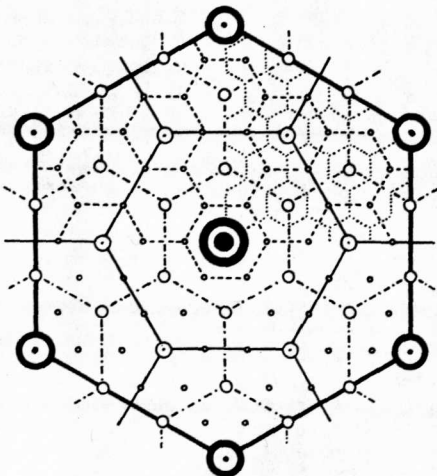
vensteden zijn, de verbindingen met andere systemen onderhouden en de bij de im- en exporten behorende distributie verzorgen.

Er bestaan in de geografie tientallen theorieën die betrekking hebben op het kernthema centraliteit-hiërarchie. Vaak leiden ze louter tot het model van een stedenpyramide maar hier is gekozen voor een schematische weergave waarin het platteland duidelijker figureert. De in de modellen geëtaleerde regelmaat is esthetisch en wellicht ook didactisch verantwoord maar heeft weinig met de realiteit te maken. Nergens ter wereld zijn zulke honingraat-systemen in zuivere vorm te vinden. Zelfs wanneer ze gepland werden, zoals in de Noordoostpolder is gebeurd, traden al spoedig versturende factoren op - in dit geval was dat de stormachtige ontwikkeling van het transport - die de mooie symmetrie uit het systeem haalden.

De nieuwere theorieën vertonen deze regelmaat dan ook niet meer. Ze lijken me erg bruikbaar voor regionaal-historische studies. Afhankelijk van de probleemstelling kunnen theorieën gebruikt worden, waarin de industrie, het transport, innovaties en andere elementen of vooral combinatie daarvan centraal staan. (11)

Het is niet verwonderlijk, dat juist de école des Annales steeds meer belangstelling toont voor dit soort studies. Er zijn nu zoveel regio's onderzocht, dat de noodzaak om deze op zinvolle wijze aan elkaar te koppelen zich steeds meer voordoet. Zo is er door E. Juillard een hiërarchie voor heel Frankrijk geconstrueerd. (12) De koppeling van integrale regionale onderzoeken aan, met name Amerikaanse, netwerkstudies maakt de Franse regionale geschiedschrijving toch wel tot een uiterst interessant en in veel opzichten aantrekkelijk voorbeeld van hoe de regionale geschiedenis beoefend zou moeten worden. Daar komt dan nog bij dat ook in de Franse geografie, die in de traditie van Vidal de la Blache altijd sterk met de Annales verbonden is geweest, een soortgelijke aansluiting tot stand is gebracht. Hiervan getuigt bijvoorbeeld de imposante studie *Régions, nations, grands espaces* van P. Claval. (13) Deze heeft bovendien op zinvolle wijze de Duits-Amerikaanse locatietheorieën, waarover hierna

figuur 2. Een systeem van centrale plaatsen volgens Christaller.

Uit: H.Carter, *The study of urban geography*, second edition, London 1979,³ p.79.

nog iets volgt, door het geheel verweven.

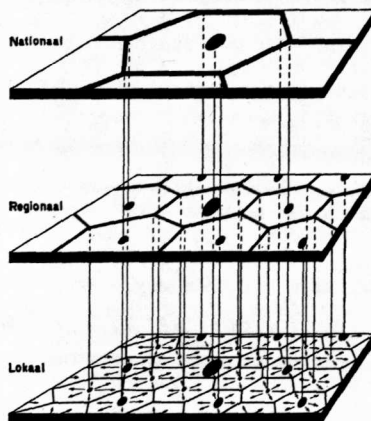
geografie en regionale geschiedenis

Uit het voorgaande blijkt wel, dat de geografie de regionaal historicus veel te bieden heeft. Wel hebben zich binnen de geografie de afgelopen decennia twee ontwikkelingen voorgedaan, die de rechtstreekse toelevering enigszins bemoeilijken.

De eerste is de toenemende specialisatie. Terwijl de studie van de geografie aanvankelijk voornamelijk regionaal georganiseerd was, is deze nu veel meer thematisch geworden. Een zeer recent overzicht van de belangrijkste thema's is te vinden in de serie "Rondgang door 'de sociale geografie'", die in 1981 in Intermediair is afgedrukt. Hierbij blijkt, dat juist niet zo iets als een thematische regionale geografie is ontstaan. Dit thema is als het ware opgedeeld tussen de stadsgeografie en de geografie van de landelijke gebieden. (14) Dit houdt het gevaar in, dat juist het eigene van stad en platteland wordt benadrukt, waardoor de onderlinge afhankelijkheid wordt veronachtzaamd. Die interdependentie zou dan alleen nog in thema's als de industriële geografie, de transportgeografie, de recreatiegeografie e.d. aan de orde komen. Geografen zien dat ook wel. Zij wijzen bijvoorbeeld in het kader van de stads- en plattelandsgografie op de toenemende verstedelijking van het platteland met suburbanisatie, vestiging van bedrijven, kantoren en weilandwinkels. Daarbij blijkt dat de nieuwe dorpingen een voorzieningenniveau eisen, dat niet voor het stedelijke onderdoet. In relatie hiermee wordt dan de mentale verstedelijking geplaatst, het ontstaan van een uniform (televisie) cultuurpatroon.

Alleen een historicus die zich met de nieuwste tijd bezighoudt, kan hier enigszins op inhaken. Anderen zullen in de eerste plaats hun inspiratie moeten zoeken bij de historische geografie. Wanneer dat laatste gebeurt, manifesteert zich een tweede anti-regionale ontwikkeling. Al sinds de jaren 50 namelijk woedt binnen de geografie een heftige "Methodenstreit". Volgens Claval moet het begrip "plaats", dat betrekking heeft op een concrete locale of regionale situatie, steeds meer het veld ruimen voor

figuur 3. Een centrale plaats-hiërarchie van drie niveaus met diffusie van innovaties.

Uit: G.Hoekveld, *Maatschappijhistorische modellen stad-platteland* (zie verder noot 7) p.33.

het meer abstracte begrip "ruimte". (15) Bij ruimte wordt tevens meer gedacht aan algemene kenmerken, terwijl bij plaats het unieke van een bepaalde plek wordt benadrukt. Ook in de geografie wordt deze tegenstelling vaak aangeduid met nomothetisch versus ideografisch.

De computer, de formule en de statistiek zijn ook in de geografie opgedrongen en dit leidde in de meest extreme vorm tot nomothetische studies, waarin de regio niets ruimtelijks meer heeft en is gereduceerd tot een statistisch waarnemingskader. Zelfs worden op deze wijze wel totaal nieuwe statistische regio's gecreëerd, wanneer op grond van een aantal kenmerken, bijvoorbeeld de hoogte van het inkomen per hoofd, wordt geclusterd. Die clustertechnieken kunnen trouwens wel heel rigoreus zijn. Soms leiden ze er toe dat Amsterdam en Zierikzee, op grond van de gehanteerde criteria, op één hoop goegoid worden, terwijl de trits Rotterdam-Maastricht-Roodeschool het volgende cluster vormt. Deze benadering steekt natuurlijk wel hevig af bij de gedegen beschrijving van één waterschap, die in de historische geografie nog heel gebruikelijk is. (16)

Een historicus heeft aan beide benaderingen niet zo veel. Een mengvorm is veel bruikbaar. Op beide terreinen zijn echter veranderingen te verwachten. Twee, nogal ongelijksoortige, uitspraken illustreren dit. De pasbenoemde Amsterdamse hoogleraar G. Borger propageerde onlangs de "Nieuwe historische geografie", die zich minder richt op het unieke en meer op het algemene, (17) En in de V.S. heeft de beroemde stadshistoricus S.B. Warner een boek geschreven, waarin hij aanbeveelt de op grond van woon-werkafstanden gecreëerde standard metropolitan statistical areas, die door geografen veel worden gebruikt, uitgangspunt te maken voor regionaal historisch onderzoek. Hij verwacht wel, dat ze dan wat aan de realiteit aangepast moeten worden. (18) Het is te hopen dat deze ontwikkelingen doorzetten.

regionale economie wel ruimte geen tijd

In de regionale economie ontbreekt de tegenstelling uniek - algemeen. Regionaal-economen geven hiervoor als reden, dat zij zich vooral toeleggen op het oplossen van allerlei praktische problemen en daarbij iedere theorie of methode die bruikbaar lijkt aanpakken. Een oorzaak lijkt mij echter ook, dat het een betrekkelijk jonge wetenschap is, die eigenlijk pas van de jaren 50-60 dateert en alleen al daardoor moderner is ingericht dan de geografie, die nogal wat antiek in huis heeft.

Het oude ontbreekt niet alleen, het wordt zelfs expliciet afgewezen. In een toonaangevend handboek stelt H.W. Richardson, dat de economie de factor ruimte heeft verwaarloosd omdat zij zoveel aandacht had voor de factor tijd. Afgezien van de vraag of dit waar is, zo historisch is de economie bepaald niet, leidt deze opvatting tot een tegenstelling waardoor aandacht voor ruimte automatisch moet leiden tot verwaarlozing van de tijdsdimensie en daar schiet zeker de regionale geschiedenis maar ook de economie niets mee op. Gelukkig valt het soms wel weer wat mee. De regionale economie houdt zich nogal bezig met probleemgebieden en wordt daarbij wel gedwongen te erkennen, dat de problemen niet alleen ruimtelijk maar ook historisch bepaald zijn. In hun recente studie over remionaal economisch beleid in Nederland moeten Bartels en Van Duijn herhaaldelijk terug in de tijd, al gaat dat nooit verder dan 1945. (19)

Volgens Richardson houdt men zich binnen de regionale economie op drie manieren met de factor ruimte bezig: (20)

1. In relatie met goederenstromen binnen een systeem waarin de locatie van grondstoffen, de bedrijvigheid, de bevolking, het transportnet etc. als vast-

liggend beschouwd worden. Dus als een transportkosten bepalende factor.

2. Als een variabele, die bepaalt waar verschillende economische activiteiten gelocaliseerd zullen worden. Dus als een systeemcreërende factor.

3. Als een criterium om een nationale economie te verdelen in een aantal regionale economieën.

De eerste benadering is voor de regionale geschiedenis nauwelijks bruikbaar en onder 2. en 3. vallen een groot aantal aspecten, die door de gehanteerde prioriteiten niet transplanteerbaar zijn. Het meest valt nog te verwachten van de locatietheorie, de input-output analyse en theorieën die betrekking hebben op het achterblijven van regio's.

de locatietheorie

Een dergelijke theorie kan zowel betrekking hebben op de vestiging van één firma of de situering van één stad als op alle locaties binnen een regio. Hier komt de tweede categorie aan de orde. De eerste algemene economische vestigingsplaatstheorieën stammen uit Duitsland. Ze zijn dan ook sterk verwant met de geografische centraliteit-hiërarchie theorieën die daar eveneens zijn ontstaan. Pioniers waren (Alfred) Weber en Lösch. Deze laatste veronderstelt een uitgangssituatie waarbij de bedrijvigheid gelijkmatig over een gebied gespreid is. Streven naar winst zal de producenten ertoe aanzetten zich op die plaatsen te vestigen waar het goedkoopst geproduceerd kan worden, terwijl de consumenten de goedkoopste markten (be)zoeken. De concurrentie roept vervolgens de excessieve winsten af en de ruimtelijke spreiding van de bedrijvigheid is de resulterende evenwichtssituatie. (21)

Deze theorie bevat nogal wat vooronderstellingen. Zo wordt aangenomen, dat de grondstoffen overal even duur zijn, terwijl de transportkosten evenmin een bepalende factor vormen.

In latere theorieën is gepoogd steeds meer variabelen te incorporeren. Maar toch zijn zij vrij statisch gebleven omdat nog altijd naar de verklaring van een evenwichtssituatie is toegewerkt. Wel is men thans binnen de regionale economie steeds meer van mening, dat er een dynamische vestigingsplaatstheorie moet komen waarin ook de veranderingen door de tijd heen in technologie, transportkosten, inkomens- en preferentieniveaus etc. verwerkt zijn. (22) Wellicht dat historici hierbij wat kunnen helpen. Het valt me steeds weer op hoe door de meeste beoefenaars van belendende maatschappijwetenschappen met de tijdsdimensie wordt geklungeld. "Vroeger" is voor de meesten van hen een mistig **conglomeraat** van evenementen, dat zich uitstrekt van gisteren tot de zondvloed waar zij geen lijn in kunnen brengen, omdat hen het zicht ontbreekt op de gelijktijdigheid of ongelijktijdigheid van onderscheiden ontwikkelingen. De toelevering van relevante periodegebonden referentiekaders door historici kan de gewenste theorieën een heel eind dichterbij brengen.

input-output analyse

De mogelijkheden die economen hebben, om een regio in een groter kader te plaatsen, moeten een historicus wel met jaloezie vervullen. De door hen meest gebruikte methode is de interregionale input - output analyse. In figuur 4 is met een getallenvoorbeeld een matrix geconstrueerd waarin een agrarische regio (A), een industriële (B) en één waarin de dienstensector oververtegenwoordigd is (C) zijn weergegeven.

In de matrix is vermeld hoeveel de ene sector aan de andere levert, zowel binnen als buiten de regio en voor welk bedrag er direct op de markt komt (demande finale). Op deze wijze is het mogelijk de nationale productie in regionale sectoren te ontbinden. Vaak worden deze sectoren dan nog onderverdeeld:

Bijvoorbeeld de industrie in bedrijfstakken. In feite wordt op deze wijze tevens een netwerk van goederenstromen geconstrueerd. Het maken van dit soort tabellen is een gigantisch karwei waarvoor veel data nodig zijn en waarbij nogal wat wiskunde komt kijken. De onlangs verschenen dissertatie van J. Oosterhaven is hiervan een goed bewijs. (23) De reconstructie van input-output tabellen voor een wat verder gelegen verleden zal voor de historicus dan ook wel toekomstmuziek blijven. Soms wil het voor een heel land nog wel eens lukken maar voor kleinere eenheden ontbreken meestal essentiële gegevens. Bovendien weten we voor de 19e eeuw niet eens precies hoe hoog het nationaal inkomen van Nederland geweest is. Toch is er met behulp van bedrijfsarchieven, plaatselijke statistieken, vervoerstabellen van de spoorwegen en van schippersbeurzen, douanegegevens etc. nog wel een heel eind te komen, zodat het nog best kan zijn, dat zo'n matrix de regionaal historicus wel wat meer te bieden heeft dan, overigens heel nuttige, opberghokjes voor de data.

In elk geval zijn de in de regionale economie gehanteerde locatie quotiënten, die duiden op regionale specialisatie, zonder meer bruikbaar. Deze quotiënten - in de geografie heten ze concentratiegetallen - kunnen als volgt weergegeven worden:

$$\frac{\text{De in een gebied aanwezige proportie van de landelijke beroepsbevolking per sector}}{\text{De in een gebied aanwezige proportie van de totale landelijke (beroeps)bevolking}} \times 100$$

Bij een uitkomst >100 is er sprake van oververtegenwoordiging en kan export van de in de betreffende sector vervaardigde goederen naar andere regio's verondersteld worden. Deze concentratiegetallen zijn bijvoorbeeld voor Nederland met behulp van de per gemeente opgezette beroepstellingen, die sinds het

Fig. 4. Een interregionaal input-outputmodel

ENTREES ↓

		ENTREES ↓									Demande finale	Production totale
		Région A			Région B			Région C				
		Agriculture	Industrie	Services	Agriculture	Industrie	Services	Agriculture	Industrie	Services		
Région A	Agriculture	5	2	3	1	10	2	2	3	10	50	88
	Industrie	2	3	1	1	2	1	1	1	3	30	45
	Services	5	4	4	0	1	1	0	0	1	40	56
Région B	Agriculture	2	2	1	4	15	8	1	2	8	25	68
	Industrie	6	2	1	8	12	6	1	4	7	75	122
	Services	0	1	0	4	8	6	1	1	2	35	58
Région C	Agriculture	1	1	1	2	4	1	4	6	5	20	45
	Industrie	2	1	1	1	5	2	3	8	3	30	56
	Services	7	6	5	6	12	6	8	10	7	80	147
Valeur ajoutée		58	23	39	41	53	25	24	21	101	385	
Total		88	45	56	68	122	58	45	56	147		685

SORTIES ↑

Uit: P. Claval, *Régions, nations, grands espaces*, 191.

midden van de 19e eeuw gehouden zijn, gemakkelijk te berekenen. (24)

regionale ongelijkheid

De studie van ongelijkheid in economische ontwikkeling van regio's, met name in het perspectief van de probleemgebieden met een laag inkomen per hoofd van de bevolking, is wel het kernthema in de regionale economie. Ook de ontwikkelingseconomie houdt zich hiermee heel sterk bezig en tussen beide disciplines vindt dan ook druk uitwisseling van theorieën plaats. Deze zijn door Bartels en van Duijn in een aantal groepen verdeeld. (25) De meest relevante hiervan zijn naar mijn mening:

1. Theorieën van economische groei. Bijvoorbeeld de neoklassieke groeitheorieën, die de verschillen in groeivoeten van regio's terugvoeren op verschillen in het aanbod en de combinatie van de productiefactoren kapitaal en arbeid. In de keynesiaanse groeitheorieën wordt juist de ongelijke vraag naar producten in een bepaalde regio benadrukt.
2. Theorieën die betrekking hebben op locatie en centrale plaatsen en de hiermee nauw verbonden agglomeratietheorieën. Hierin worden de voordelen van de ruimtelijke concentraties van mensen en economische activiteiten geaccentueerd zoals lage transportkosten, voldoende aanbod van geschoold personeel, ruime afzetmarkt, diversificatie in de bedrijvigheid, een gunstig klimaat voor innovaties etc. Uiteraard ontbreken deze voordelen in perifeer gelegen dun bevolkte regio's.
3. Centrum - periferietheorieën gebaseerd op economische en politieke macht. Deze liggen eigenlijk in het verlengde van de onder 2. genoemde. De perifere gebieden, waar de lonen meestal laag zijn, worden vanuit het centrum geëxploiteerd als goedkope productiecentra. De economische structuurveranderingen in deze randgebieden worden vanuit het centrum tegengehouden.

Hoewel de meeste theorieën nogal a-historisch zijn, lijdt een aantal ervan toch minder aan dit euvel. Deze zijn vaak al wel door historici gebruikt zoals de agglomeratietheorie van Myrdall en de centrum - periferietheorie van Galtung. Echter niet zo zeer door regionaal historici maar meer door beoefenaars van de koloniale geschiedenis van de moderne tijd. (26) Wel moet hier zeker melding gemaakt worden van een uiterst interessante poging van Rotterdamse hoogleraren in de economische geschiedenis en (regionale) economie om samen een kader voor de bestudering van de ontwikkeling van regiosystemen op lange termijn te ontwerpen. (27) De daarvoor benodigde variabelen zijn aangegeven en zelfs zijn in het kort twee historische voorbeelden behandeld. Het is jammer dat het korte paper, dat in 1974 aan het economisch historisch congres in Kopenhagen werd aangeboden, nooit een vervolg heeft gekregen want hierin gebeurde nu precies datgene waarmee de voortgang van historische en actuele regionale wetenschappen zeer gebaat kan zijn. Op het congres in Edinburg in 1978 was de regionale ongelijkheid weliswaar weer een hoofdthema maar toen waren de regio's wat ruimer bemeten en ging het meestal om ontwikkelingslanden. (28)

enige nederlandse studies

De beoefening van de regionale geschiedenis op de manieren die hier zijn besproken is nog niet erg gebruikelijk maar al wel begonnen. Ter afsluiting van dit verhaal zal ik een aantal studies noemen dat daarvan getuigt. Het is meer een greep dan een systematisch overzicht. Hoewel in het voorgaande is gesteld, dat een regionaal historicus niet dicht bij huis hoeft te blijven en dit wellicht zelfs beter niet kan doen, zal ik me toch beperken tot Nederland.

De traditie van de Annalenschool heeft ook hier ingang gevonden. Zelfs al heel vroeg. In een overzichtsartikel zegt Iggers, dat door Goubert met Beauvais et le Beauvaisis als eerste een regionale studie is geschreven vanuit Malthusiaans perspectief, dus vanuit het spanningsveld tussen bevolkingsgroei en groei van de productie. (29) Maar eigenlijk is de Gronings-Wageningse hoogleraar B.H. Slicher van Bath reeds drie jaar eerder gekomen met een studie over Overijssel, waarvan de titel Samenleving onder spanning al aangeeft dat het om dezelfde problematiek gaat. (30) Dit werk is karakteristiek voor de zogenoemde Wageningse school waarvan andere hoogtepunten zijn: Het Noorderkwartier van A.M. van der Woude en Drie eeuwen Friesland door J.A. Faber. Het boek van H. de Vries over de agrarische depressie in Friesland past in een aantal opzichten ook in deze traditie van integrale regionale studies. Anders dan de voorgaande gaat dit over de industriële periode. (31)

Regionaal-historische studies waarin de verhouding stad-platteland is uitgewerkt zijn er niet zoveel. De bundel Stad en Platteland bevat artikelen over de verhouding Leiden - Rijnland in de middeleeuwen en over Maastricht en haar ommeland in de 18e en begin 19e eeuw. (32) Ook in de stadsgeschiedenissen van Delft en Rotterdam wordt de relatie van deze steden met hun ommeland aangestipt, onder meer in de analyse van migratiestromen. (33) In alle gevallen gaat het maar om één stad. Meer omvattende studies moeten in de historische geografie gezocht worden maar deze vertonen dan wel weer erg het nadeel van het ontbreken van de theorie. Meestal gaat het om gewone beschrijvende sociaaleconomisch-historische werken waarin wat meer nadruk op de grondsoorten e.d. gelegd is. Het verschil in optiek is wat duidelijker te zien in De regio Groningen van H.J. Keuning waarin de verwevenheid van stad en platteland goed is uitgewerkt. (34)

Een benadering verwant met die van regionaal economien, is ook door historici toegepast. Zo heeft J.A. de Jonge als eerste de rol van de provincies buiten Holland in de industrialisatie van Nederland beschreven en daarbij aanwijzingen gegeven voor verder onderzoek. (35) Enkele aspecten van centrum-periferieproblemen binnen Nederland zijn behandeld in een artikel van R. Bos, dat overigens meer gaat over de positie van Nederland in Europa. (36)

Het boek van J. Mokyr behandelt primair de verschillen tussen Nederland en België bij de start van de industrialisatie maar bevat tevens een kwantitatieve analyse van regionale loonsverschillen. (37) Het werk vertoont een theoretische en modelmatige aanpak, die sterk overeenkomt met die in de actuele maatschappijwetenschappen. Toch is het boek te nationaal van opzet om er de start van de moderne regionale geschiedenis aan te verbinden. Die eer komt P. Klep toe, die met zijn dissertatie over de vraag naar arbeid in Antwerpen en Brabant als eerste met een uitgewerkte modelmatige regionale studie is gekomen. In het volgende artikel zal Eric Harbers daarom met name op de inhoud van dit boek ingaan. Hij zal daarnaast tevens een explicatie geven van de in een aantal hier genoemde werken gebruikte kwantitatieve technieken. Dit alles met de bedoeling om de gesignaleerde theoretische ontwikkelingen zo dicht mogelijk te brengen bij de praktijk van het onderzoek, zodat hopelijk duidelijker wordt op welke wijze in de toekomst model gebracht kan worden in de regionale geschiedenis.

noten

1. Zie b.v. P. Kooij, "Stadsgeschiedenis en de verhouding stad-platteland", in: Stad en platteland in de Nederlanden van de middeleeuwen tot heden. Verslag van de vierde maatschappijgeschiedenis

- conferentie 11 en 12 april 1975 te Oosterbeek ('s Gravenhage 1976) 124-140. De bundel Stad en Platteland is integraal opgenomen in het Economisch- en Sociaal-historisch jaarboek 1975.
2. Zie hiervoor b.v. J.A. de Jonge, "Geschiedbeoefening in Frankrijk", in: Tijdschrift voor geschiedenis (1969 afl. 2) 158-184, en G.G. Iggers, "Die Tradition der Annales in Frankreich. Geschichte als integrale humanwissenschaft", in: P.A.M. Geurts en F.A.M. Messing, ed., Theoretische en methodologische aspecten van de economische en sociale geschiedenis II (Den Haag 1979) 246-283.
3. P. Goubert, Local history, in Daedalus 100 (1971) 113-127. Ook afgedrukt in Geurts en Messing, Aspecten, 62-75.
4. Zie voor een overzicht van de richtingen in de Franse stadsgeschiedenis: F. Bédarida, "The growth of urban history in France: Some methodological trends", in H.J. Dyos, ed., The study of urban history (London 1968) 47-60.
5. Zie hiervoor b.v. P. Kooij, "Stadsgeschiedenis", in: H. Baudet en H. van der Meulen, ed., Kernproblemen der economische geschiedenis (Groningen 1978) topic 16 p. 143.
6. P. Kooij, "Stadsgeschiedenis en de verhouding stad-platteland", 135-136.
7. G.A. Hoekveld, Theoretische aanzetten ten behoeve van het samenstellen van maatschappijhistorische modellen van de verhouding van stad en platteland in de nieuwe geschiedenis van noord-west Europa, in: Stad en platteland (zie verder 1), 1-47.
8. Zie voor het modelbegrip: G.A. Hoekveld, "Theoretische aanzetten", 2 e.v..
9. P. Kooij, "Urbanization. What's in a Name?" in: H. Schmal, ed., Patterns of European Urbanisation Since 1500 (London 1981) 31-61.
10. W. Christaller, Die zentralen Orte in Süddeutschland (Jena 1933).
11. Zie voor een overzicht van de centrale plaatsentheorieën! J. Buursink, Centraliteit en hiërarchie (Assen 1971). A.R. Pred, Largecity interdependence and the pre-electronic diffusion of innovations in the United States, in: L.F. Schnore, ed., The New Urban History (Princeton 1975) 51-74.
12. E. Juillard, "L'Armature urbaine de la France pre-industrielle", in: Bulletin de la faculté des lettres de Strasbourg (maart 1970).
13. P. Claval, Régions, nations, grands espaces. Géographie générale des ensembles territoriaux (Paris 1968).
14. Vergelijk de bijdragen van G. Hoekveld, Stadsgeografie, Intermediair 17 april 1981 en J. Veldman, "Geografie van landelijke gebieden", Intermediair (3 april 1981).
15. P. Claval, Geschiedenis van de aardrijkskunde (oorspr. titel: Essai sur l'évolution de la géographie humaine) (Utrecht 1976) 142.
16. H.W. Heslinga, "Een land zonder grenzen. Historische geografie", in Intermediair (7 aug. 1981).
17. G.J. Borger, Het werkterrein van de historische geografie (Assen 1981).
18. S.B. Warner, Sylvia Fleisch, Measurements for Social History (Beverly Hills 1977).
19. C.P.A. Bartels, J.J. van Duijn, Regionaal-economisch beleid in Nederland (Assen 1981).
20. H.W. Richardson, Regionaal Economics (London 1969).
21. A. Lösch, Die raumliche Ordnung der Wirtschaft (1944) Vert.: The Economics of Location (Newhaven 1954).
22. H.W. Richardson, Economics, 101.
23. J. Oosterhaven, Interregional Input-Output Analysis and Dutch Regional Policy Problems (Aldershot 1981).
24. A. Bendavid, Regional Economic Analysis for Practitioners. An Introduction to Common Descriptive Methods (New York 1974) 93. Zie voor

- een berekening van concentratiegetallen voor de 20 grootste steden van Nederland in 1889 en 1909: P. Kooij, "Urbanization What's in a Name?", 52-53.
25. C.P.A. Bartels, J.J. van Duijn, Beleid, 52 e.v..
 26. Zie hiervoor b.v. H. Baudet en G.H.A. Prince, "Economische theorieën over het imperialisme", in: H. Baudet, H. van der Meulen, ed., Kernproblemen der economische geschiedenis, topic 30.
 27. L.H. Klaassen, P.W. Klein, J.H.P. Paelinck, "Very long erm evolution of a system of regions", in: Sixth International Congress on Economic History. 5 Themes (Copenhagen 1974) 93-108.
 28. Een uitzondering moet gemaakt worden voor de bijdrage van M. Auffret, M. Hau, M. Levy-Leboyer, "Les égalités régionales de croissance dans l'agriculture française, 1823-1939" in: Proceedings of the Seventh International Economic History Congress (Edinburgh 1978) 214-227.
 29. G.G. Iggers, "Die Tradition der Annales", 265.
 30. B.H. Slicher van Bath, Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland van Overijssel (Assen 1957).
 31. De studies van Van der Woude en Faber verschenen in 1972 als A.A.G. bijdragen 16 en 17. De titel van de dissertatie van H. de Vries is Landbouw en bevolking tijdens de agrarische depressie in Friesland 1878-1895 (Wageningen 1971).
 32. D.E.H. de Boer, De verhouding Leiden-Rijnland 1365-1414, in Stad en platteland, 48-73. J.C.G.M. Jansen, "De relatie tussen stad en platteland rond Maastricht in de 18e eeuw. Een terreinverkenning", in: Stad en platteland, 73-95.
 33. J.A. de Jonge, "Delft in de 19e eeuw", in: Economisch- en sociaalhistorisch jaarboek, 1975, 145-248. H. van Dijk, Rotterdam 1810-1880. Aspecten van een stedelijke samenleving (Rotterdam 1976).
 34. H.J. Keuning, De regio Groningen (Groningen 1974).
 35. J.A. de Jonge, "The role of the outer provinces in the process of dutch economic growth", in: J.S. Bromley and E.H. Kossman, ed., Britain and the Netherlands, IV (Den Haag 1971) 208-226.
 36. R.W.J.M. Bos, "Van periferie naar centrum. Enige kanttekeningen bij de Nederlandse industriële ontwikkeling in de 19e eeuw", in: Maandschrift economie (1976 afl. 4) 181-206.
 37. J. Mokyr, Industrialization in the Low Countries 1785-1850 (Newhaven 1976).
- vervolg van pagina 29
32. T.H. Wonnacott, Introductory Statistics, 506 - 507.
 33. idem, 241 - 244.
 34. H. van Dijk, Rotterdam 1810 - 1880, 428.
 35. Zie voor de contingentie-coëfficiënt bijvoorbeeld: S. Siegel, Nonparametric Statistics, 202 - 223.
 36. H. van Dijk, Rotterdam 1810 - 1880, 428.
 37. Zie voor de beide rang correlatie-coëfficiënten bijvoorbeeld: S. Siegel, Nonparametric Statistics, 202.
 38. M. Hollander en D.A. Wolfe, Nonparametric Statistical Methods (New York, 1973) 195.
 39. H. van Dijk, Rotterdam 1810 - 1880, 427 - 428 en L. Blok, Welstand, 246.
 40. Zie voor regressie- en correlatie-analyse bijvoorbeeld: T.H. Wonnacott, Introductory Statistics, 315 - 467; 531 - 535; 637 - 650, en T.H. Wonnacott en R.J. Wonnacott, Econometrics (New York, 1979).
 41. Een niet al te moeilijke inleiding in de log-lineaire analyse vindt men bij: J.A. Davis, "Hierarchical Models for significance tests in multivariate contingency tables: An exegesis of Goodman's recent papers", in: L.A. Goodman and J. Magidson (ed.), Analyzing Qualitative /Categorical Data, Log-Linear Models and Latent Structure Analysis (London, 1978).
 42. H.A. Diederiks, Een stad in achteruitgang; P.M.M. Klep, Bevolking en Arbeid; J.M.M. de Meere, "Inkomensgroei en -ongelijkheid te Amsterdam 1877 - 1940", in: Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 13 (Amsterdam, 1977)
 43. Het project van A. Schuurman, Materiële Cultuur op het Nederlandse platteland is te vinden bij O.W.A. Boonstra, Gecomputeriseerd Historisch Onderzoek, 86.